

a medziskupinových vzťahov, povinnosťami jednotlivých štruktúr vedenia spoločnosti, majetkovými a príjmovými zdrojmi, čím bolo možné efektívnejšie analyzovať sociálne štruktúry odbornej skupiny spoločnosti do roku 1914.

V siedmej kapitole sa autor venuje problematike integrovania Rimamuránsko-šalgótarjárskej železiarskej spoločnosti po roku 1918 a politicko-hospodárskym vplyvom, ktoré pôsobili na spomínanú integráciu podniku v rámci nového československého hospodárstva. Ide predovšetkým o nostrifikáciu, hospodársku krízu, vpád vojsk maďarskej republiky rád atď. či vplyv zmien demarkačných línií po prvej svetovej vojne v stredoeurópskom priestore, ktoré vytvorili z Rimamuránsko-šalgótarjárskej železiarskej spoločnosti medzinárodnú spoločnosť. Na základe geopolitických zmien prišla spoločnosť o významné odbytové trhy a strategické banské ložiská. Hlavným cieľom autora bol výskum konsolidačných snáh a prispôbenie spoločnosti novým stratégiám podnikového manažmentu na základe politicko-hospodárskych zmien na území ČSR, Maďarska, ale aj v Rumunsku po roku 1918, ktoré nakoniec viedli k odsunu podnikov z územia Slovenska do Maďarska a v niektorých prípadoch až do ich samotnej likvidácie (napr. Hnúšťa, Likier).

Autor v závere poukazuje na potrebu realizácie ďalšieho výskumu, ktorý by napr. objasnil vzťah železiarskych spoločností českých krajín k Rimamuránsko-šalgótarjárskej železiarskej spoločnosti a zároveň ich vplyv na vytlačení spoločnosti z územia Slovenska po roku 1918 a iné.

Záverom možno konštatovať, že monografia Štefana Gaučika predstavuje prínos do historiografie dejín Rimamuránsko-šalgótarjárskej železiarskej spoločnosti. Vyzdvihnúť treba skutočnosť, že pracuje s novšími metódami a teóriami výskumu hospodárskych a sociálnych dejín a doteraz s nízko reflektovanou problematikou podnikateľských elit. Z komplexného hľadiska ide o výnimočnú prácu, ktorá môže znamenať výrazný posun pri realizovaní výskumov hospodárskych a sociálnych dejín.

Patrik Beňuš

(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava – doktorand)

SZEMETHY, Tamás. *KATONABÁRÓK ÉS HIVATALNOK GRÓFOK:*

Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2020. 479 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.9>

Knihy Tamása Szemethyho sa zameriava na výskum uhorskej aristokracie 18. storočia analýzou historika sociálnych dejín, ktorý ako jednu zo svojich hlavných metód výskumu využíva prosopografický výskum. Skúmaním sociálnej skupiny uhorskej aristokracie 18. storočia, teda predstaviteľov tzv. novej uhorskej šľachty, analyzuje cesty, ako sa im podarilo získať vyššiu šľachtickú titulatúru. Tie v rámci nobilitačného procesu skúma s ohľadom na ich pôvod, kariéru a rodinné väzby v kontexte geografických, časových a sociopolitických kritérií. Szemethy sa v prvom rade snaží odpovedať na otázku, akými predpokladmi a motiváciou disponovali títo jedinci na dosiahnutie magnátskej hodnosti

a aké skutočnosti ovplyvnili samotného panovníka, aby im túto hodnosť udelil. Nie je to však konečný cieľ jeho výskumu, keďže kumuláciou a analýzou týchto údajov sa snaží objasniť aj hlavné vývojové tendencie v rámci ním sledovanej sociálnej skupiny uhorskej aristokracie 18. storočia (v rámci tzv. novej šľachty) a poukázať na všeobecné zmeny a trendy v elitnej uhorskej spoločnosti tohto obdobia. V neposlednom rade sa snaží zodpovedať na – v maďarskej historiografii diskutovanú otázku – o akomsi „rozriedení“ tradičnej uhorskej aristokracie. K nemu malo dôjsť práve v priebehu 18. storočia, a to cielenou snahou viedenského dvora zviditeľniť predovšetkým v súboji o vyššie hodnosti najmä talentovaných vojenských dôstojníkov.

Štruktúra celej práce je rozčlenená do štyroch kapitol. V prvej, ktorú možno nazvať ako úvod do problematiky, si autor všíma základné otázky, metódy a koncepcie svojho prosopografického výskumu. V druhej, najrozsiahlejšej, sleduje cesty uhorskej aristokracie k získaniu magnátskych hodností. Jeho prosopografická analýza „typických“ kariér vychádza z komplexnej databázy publikovanej v prílohe knihy. V tretej, ktorú možno nazvať modelovou, predstavuje tri selektívne „atypické“ príklady kariérneho postupu (katolícky biskup Štefan Ladislav Luženský, senj-modrušský biskup Juraj Farkaš Chiolich a ambiciózný grécky obchodník nešľachtického pôvodu Michal Horváth, pôvodne Manduka). Výsledky jeho práce, ktorá je založená nielen na štúdiu literatúry, ale aj archívnych prameňov (vrátane naratívnych prameňov a tzv. ego-dokumentov, autor tiež využíva nobilitačné spisy a žiadosti o udelenie hodnosti) zovšeobecňuje napokon v poslednej, štvrtej kapitole.

Za veľmi podnetnú časť možno považovať už samotnú úvodnú kapitolu knihy, v ktorej definuje metódy svojho výskumu, pričom upozorňuje aj na limity a ťažkosti samotného prosopografického výskumu, najmä heuristiky jeho zdrojov, ich kvality a kvantity. Za jeden z kľúčových faktorov pre výskum svojich stanovených cieľov považuje absenciu naratívnych zdrojov (najmä tzv. ego-dokumentov), ktoré môžu nielen primárne osvetliť motiváciu a sociálne konanie jednotlivca, ale aj mieru jeho integrácie do radov aristokracie. Autor tiež varuje pred spájaním typických charakteristík celej skupiny s charakteristikami jej niekoľkých prominentných členov.

Sociálnu skupinu tzv. nových aristokratov, analyzovanú v druhej kapitole knihy, chronologicky ohraničuje rokmi 1711 – 1799 a vymedzuje 91 jedincami pochádzajúcimi zo 76 rodín. Nie je bez zaujímavosti, že až 36 z nich pochádzalo zo stolíc nachádzajúcich sa na území alebo prevažne na území dnešného Slovenska, z toho až 15 pochádzali z Nitrianskej (8) a Bratislavskej stolice (7). Na margo toho dodávame, že až 4 povýšení jedinci sa narodili, resp. mali aj priamy vzťah s mestečkom Mojmírovce pri Nitre (Grasalkovič, Huňady, Szörényi, Rudňanský), čo by ich mohlo vyčleňovať ako zaujímavú osobitnú „regionálnu“ podskupinu, keďže ich spájali aj vzájomné prepojené vzťahy. Do skupiny nezahrňa zahraničných magnátov (indigenátov) a tých, ktorí získali titul vďaka svojim príbuzným a nie ich vlastným úsilím (v tomto prípade je asi výnimkou do skupiny zahrnutý Ján Nepomuk Huňady, ktorý baronát získal v roku 1755 len ako 19-ročný mladík, pričom v jeho prípade zohrali pri povýšení zásluhy jeho otca a najmä troch strýkov).

V rámci jedincov, ktorí prenikli do uhorskej aristokracie 18. storočia, rozoznáva dve sociálne podskupiny: úradníkov a vojakov. Pri každej samostatne skúma tituly

nižšej (barónskej) a vyššej (grófskej) hodnosti. Z dôvodu meniacich sa tendencií mali podľa autora donácie barónskych aj grófskych hodností rôznu vnútornú periodizáciu. Pri úradníkoch ich vymedzuje časovými rámcami 1711 – 1770 (18 osôb) a 1770 – 1799 (16 osôb), u vojakov, resp. dôstojníkov rokmi 1711 – 1758 (10 osôb) a 1758 – 1799 (16 osôb). Ako zdôrazňuje, toto druhé obdobie pri vojenskej aristokracii bolo silno ovplyvnené založením Vojenského rádu Márie Terézie v roku 1757, ktorý jeho nositeľa automaticky oprávňoval žiadať o barónsky titul, čo aj prevažná časť petentov využila.

Pri analýze jedincov v rámci ním vymedzenej sociálnej skupiny a podskupín využíva Szemethy najmä komparatívnu metódu. Porovnáva sociálny pôvod, postavenie ich predkov, finančnú situáciu, aproximáciu bohatstva ich rodín (na základe množstva urbárskej pôdy, čo však nie vždy umožňuje dospieť k absolútnym výsledkom), tiež ich príbuzenstvá, rodinné väzby a prepojenia. Mieru súčasného sociálneho postavenia a mieru integrácie „nových aristokratov“ medzi tradičnú uhorskú aristokraciu (t. j. ako reprezentovali svoj vlastný sociálny status vo verejnej sfére a aké postoje k nim vznikali v užšom i širšom spoločenskom prostredí) posudzuje najmä na základe perspektívy sociálneho a právneho postavenia ich manželstiev. Ako však priznáva, pre absenciu komplexnejších naratívnych prameňov (súkromná korešpondencia, memoáre, denníky a pod.) neboli výsledky jeho výskumu v tejto oblasti uspokojivé. Dospel k poznaniu, že drvivá väčšina z nich bola povýšená z majetných šľachtických rodín. K novej aristokracii sa dostalo iba niekoľko dôstojníkov pochádzajúcich zo skromnejších pomerov i pôvodu (aj to zväčša až po roku 1758). Na druhej strane, odhadovaný majetok takzvaných „vojenských barónov“ (na základe urbárskych súpisov) bol v priemere oveľa nižší ako majetok „úradníckych grófov“. Medzi grófov mohli „postúpiť“ predovšetkým tí, ktorí mali za sebou úspešnú úradnícku kariéru: z 91 skúmaných jedincov sa to podarilo 28 z nich. Pozoruhodné je, že za vojenské zásluhy získali grófsky titul len 5 jedinci. Najlepšie predpoklady pre získanie grófskeho titulu poskytovali zásluhy v oblasti politiky, najmä stolička v hornej komore uhorského snemu. Pre udelenie barónskeho titulu sa základom pre selekciu stávali meritokratické zásady, teda osobné schopnosti a výnimočné zásluhy v armáde. Pozoruhodný je aj autorov poznatok, že v prípade udelených baronátov bol podiel úradníkov a vojakov na rozdiel od grófskej hodnosti pomerne vyrovnaný. Szemethy dospel tiež k poznatku, že až do konca vlády Márie Terézie bolo udelenie grófskej titulatúry pomerne zriedkavé (prelom nastal udelením grófskeho titulu Jozefovi Dessewffymu v roku 1754), čo do istej miery ešte viac znásobilo exkluzivitu grófskej hodnosti v porovnaní s baronátom. Jedinci najnižšieho spoločenského pôvodu boli povýšení do barónskeho stavu až po roku 1758, čo ale súviselo s Vojenským rádom Márie Terézie, v ktorom sa uplatňovali najmä vojenské zásluhy vykonané bez rozdielu spoločenského pôvodu, ktoré oprávňovali jeho nositeľa uchádzať sa o barónsky titul. V prípade udelených grófskych titulov takýto rozdiel nebol až taký markantný, keďže veľká časť z nich pochádzala zo šľachtických rodov s prestížnejším pôvodom (výnimkou boli azda len Anton Grassalkovič a Jozef Siskovics). Napokon medzi členmi skúmanej skupiny 91 osôb novej aristokracie autor dospel k poznatku, že minimálne u 19 z nich sa ich kariéra nepočítala do zásluh pri udeľovaní šľachtického titulu. Tento relatívne dosť veľký počet povýšených osôb bez ohľadu na to, akou cestou sa vydali, upozorňuje podľa neho na skutočnosť, že pri

udeľovaní vyššej šľachtickej hodnosti sa pri skúmaní osobnej životnej cesty zohľadňoval oveľa komplexnejší systém kritérií.

Szemethy venoval pozornosť aj diskriminačnej nobilitačnej politike. Konštatuje, že jej koniec možno dávať do súvislosti s Jozefom II., ktorý umožnil nadobudnutie aristokratického stavu aj najvýznamnejším protestantským šľachtickým rodom či umožnil aj nobilitáciu tých protestantov, ktorí sa vďaka svojmu talentu a kvalitným príbuzenským vzťahom uchádzali o šľachtický titul.

Zaujímavé sú tiež jeho postrehy, ktoré sa týkajú skúmaniu priestorových (geografických) väzieb skúmaných osôb v ním sledovanej skupine novej aristokracie. Aj na základe starších výskumov (najmä maďarskej historičky Évy H. Balázs) v podstate rozlišuje v Uhorsku dva regióny s typickými šľachtickými mentalitami. Západnú oblasť, t. j. západné stolice krajiny (bližšie k Viedni), v ktorých dochádzalo k častejším obmenám konfesionality a politickej orientácie, reprezentovala v 18. storočí katolícky orientovaná šľachta verná viedenskému dvoru, ktorá bola svojím vzdelaním a zamestnaním v mnohých prípadoch viac-menej závislá od Viedne. Aj vďaka tomu mala podľa autora táto časť uhorskej šľachty výhodnejšiu pozíciu v jej ceste za vyššími šľachtickými titulmi. Druhú oblasť šľachtickej mentality v Uhorsku predstavoval jeho východný, resp. severovýchodný región (v tomto prípade je hraničnou líniou rieka Dunaj). Tu podľa autora dominoval medzi šľachtou oveľa silnejších pocit rodinnej spolupatričnosti, aj v dôsledku pohnutej „labancovskej“ historickej minulosti, a tým aj silnejšie rodinné a klientské vzťahy, obzvlášť medzi stoličnou šľachtou. Namiesto viedenského dvora v snahe budovania verejnej úradno-politickej kariéry tu zohrávali úlohu najmä prestížne stoličné rody (Andrássyovci, Károlyiovcia a pod.), ktorých súhlas bol často rozhodujúci v kariérnom postupne jednotlivých jedincov či najbližších príbuzných. Na základe uvedených geografických kritérií autor zaradil z 90 skúmaných jedincov (z celkového počtu 91 osôb, výnimku tvoril len špecifický prípad Jána Jókaya) 42 osôb do západnej, 36 do východnej-severovýchodnej a 12 do osobitej chorvátsko-slavónskej oblasti.

Záver knihy tvorí rozsiahla príloha pozostávajúca z dvoch častí. V prvej sú publikované formou štruktúrovanej databázy biografické a prosopografické údaje o 91 predstaviteľoch aristokracie 18. storočia, ktorá bola predmetom autorovho výskumu, doplnené o bibliografické odkazy. V druhej, rozsahom menšej tabuľke, publikoval chronologicky zostavenú databázu uhorských nositeľov Vojenského rádu Márie Terézie, ktorý ich nositeľom umožňoval povýšenie do barónskeho stavu. Celá príloha, vytvárajúca aj pracovnú databázu autorovho výskumu, je veľmi rozsiahla a vizuálne disproporčná k jadrú celej knihy, tvorí až 40 percent jej objemu, čo nabáda k úvahe, či ju bolo vôbec nutné publikovať v takejto „tlačenej“ podobe. Napokon úplný záver knihy tvorí bibliografická príloha. Je trochu prekvapujúce, že v knihe takéhoto charakteru chýba menný a miestny index, čo sťažuje praktické vyhľadávanie, keďže samotný text je doslova faktograficky nabitý (až miestami preťažený) prosopografickými a genealogickými údajmi. Knihe chýba aj cudzojazyčné resumé.

Bez ohľadu na to možno konštatovať, že inovatívna práca Tamása Szemethyho je významným prínosom pre výskum sociálnych dejín uhorskej aristokracie 18. storočia. Táto problematika je doposiaľ aj v maďarskej historiografickej produkcii slabšie spracovaná, nehovoriac o slovenskej historiografii, v ktorej prakticky absentuje. Hoci kniha je

objavná, zdá sa nám diskutabilné najmä chronologické ukončenie jeho výskumu novej aristokracie v roku 1799. Tento dátum totiž nepredstavuje nijaký významnejší medzník vo vývoji uhorskej novej šľachty, rozhodne jeho výskum mal pokračovať až po rok 1848 a zahrnúť v sebe aj podskupinu vojenskej aristokracie, ktorú od začiatku 19. storočia vyprodukovali dôsledky napoleonských vojen a kabinetného absolutizmu. Viac priestoru mohlo byť venované aj tým jedincom, ktorí sa síce snažili o udelenie magnátskej titulatúry, ale vo svojich snahách neboli úspešní. Trochu obmedzene pôsobí aj to, že medzi citáciami a bibliografickým zoznamom použitých diel sa prakticky nevyskytuje žiadne dielo slovenského historika. Mnohé nové aristokratické rody 18. storočia pôsobili aj alebo dominantne na území Slovenska a slovenská historiografia nie je už bez výstupov ani v tejto oblasti (hoc svoj záujem sústreďuje zatiaľ skôr najmä na tradičnú „starú“ aristokraciu). Typickým príkladom sú napríklad už spomenutí Huňadyovci z Mojmíroviec, u ktorých získali barónát v roku 1755 bol výsledkom kariérneho vzostupu ani nie tak samotného obdarovaného, ale troch generácií jeho predkov v priebehu 17. storočia. Na druhej strane však problematike uhorskej aristokracie 18. storočia, najmä z pohľadu sociálnych dejín, venuje slovenská historiografia stále malú pozornosť a práve Szemethyho práca je v tom smere dôležitým metodologickým návodom, ako pristupovať k sociologickému a prosopografickému výskumu uhorskej novovekej spoločnosti a jej (nielen) aristokratických elít.

Peter Keresteš
(Štátny archív v Nitre)

VYHLÍDAL, Milan. *VOJENŠTÍ ZPRAVODAJCI PROTI NACISTICKÉ OKUPACI – ODBOJOVÁ SKUPINA TŘI KONŠELÉ*. Praha: Academia, 2022, 332 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.10>

Najnovšia publikácia z pera českého historika Milana Vyhlídala sa zameriava na činnosť vojenských spravodajcov v boji proti nacistickej okupácii, menovite na činnosť odbojovej skupiny Tři konšelé.

Čitateľom znalým problematiky bude známe primárne meno Františka Fárka, ktorého spomienky na odbojovú činnosť vyšli posmrtno v publikácii *Stopy mizí v archívu*.¹ S touto publikáciou pracuje, samozrejme, aj Dr. Vyhlídal a je nutné dodať, že podrobuje predmetné spomienky kvalitnej kritike prameňa. Čitateľa upozorňuje na úskalia nielen Fárkových, ale aj ďalších spomienkových prác z prostredia československej spravodajskej služby, menovite prác Františka Moravca a Františka Havla. Okrem kritického prístupu k spomienkam spravodajcov oboznamuje čitateľa aj s doterajším stavom výskumu, pričom sa v texte prejavuje autorova erudícia nielen v novšej, ale aj staršej literatúre, ktorá sa zaoberala problematikou spravodajských služieb.

Vyhlídal predstavuje postupne jednotlivých príslušníkov odbojovej skupiny a ich činnosť v spravodajskom aparáte predvojnovnej Československej republiky. Neobmedzuje sa len na osobnosti spravodajských dôstojníkov; čitateľa tiež oboznamuje s dobovými

1 FÁREK, František. „*Stopy mizí v archívu...*“. Praha: Vyšehrad, 1975, 250 s.